

Overlegorgaan
Fysieke Leefomgeving

Jaarrapport

Participatie in Aardgasvrije Wijken

Periode april-december 2020

Participatie in Aardgasvrije Wijken

Publieksversie (versie 1.2)

Samenvatting

Dit jaarrapport geeft een overzicht van de aanpak, activiteiten en inzichten uit het onderzoek naar participatie in aardgasvrije wijken. Het rapport gaat over de periode april 2020 tot en met december 2020. Het onderzoek is georganiseerd en uitgevoerd door het Overlegorgaan Fysieke leefomgeving (OFL). Dit op verzoek van het interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken (PAW). Het OFL heeft hierbij overlegd met verschillende betrokkenen uit het speelveld.

De broeikasuitstoot moet voor 2050 drastisch zijn verminderd. Daarom gaan we zo snel mogelijk af van kolen, olie en gas. Het Programma Aardgasvrije Wijken (PAW) is één manier van de overheid om te leren hoe dat doel bereikt kan worden. Betrokkenheid en participatie van bewoners is essentieel om het programma te laten slagen. Daarom heeft het PAW aan het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL) gevraagd de participatie in aardgasvrije wijken te onderzoeken.

Dit rapport geeft een overzicht van de uitgevoerde activiteiten en resultaten. Het is een *overzicht* maar is in diepgang niet volledig. Daarvoor wordt verwezen naar de achterliggende rapporten, publicaties en andere communicatievormen, waaronder voor het eerst ook een *podcast*. Voor veel onderdelen is dit een *tussenstand* omdat het actie-onderzoek wordt voortgezet; in ieder geval tot 1 januari 2022. Aan een plan van aanpak 2021 wordt gewerkt en dat plan zal rond maart 2021 gepubliceerd worden.

De maatregelen als gevolg van de coronacrisis hebben ook het functioneren van het OFL beïnvloed. Vanwege onder meer de voorbeeldfunctie van de overheid is het OFL zeer restrictief geweest met fysieke bijeenkomsten en overleggen. Desondanks is een groot aantal producten opgeleverd. De kennis en ervaring van het OFL en van het speelveld zijn duidelijk groter dan begin 2020.

De in dit rapport beschreven (tussen)resultaten, behaald tussen april 2020 en december 2020, worden direct verbonden met leervragen van het thema 'participatie en communicatie' van het PAW.

Wat meteen opvalt is dat veel van de resultaten gerelateerd kunnen worden aan het begrip *empowerment*. Bewoners kunnen bijvoorbeeld beter in staat gesteld worden mee te doen door hen eerst te bevragen over hun toegang tot bepaalde middelen (zoals kennis en financiën) en hun vermogen/bereidheid om deze middelen in te zetten. Het door het OFL ontworpen nieuwe participatieraamwerk heeft deze middelen en dit vermogen gecategoriseerd. Zo kan er specifiek naar (het aanwezig zijn of ontbreken van) bepaalde middelen en vermogens gevraagd worden. Het raamwerk geeft inzicht op welke middelen en vermogens bewoners het best ondersteund kunnen worden als het doel is hun empowerment te vergroten.

De mate van empowerment van burgerinitiatieven, maar ook van andere belanghebbenden (zoals gemeenten, woningbouwcorporaties of bedrijven), bepaalt óf die belanghebbenden iets kunnen en willen en wát die belanghebbenden kunnen en willen. Het OFL heeft voor een eerste bepaling van de mate van empowerment een prototype van een zogenaamde participatiescan ontwikkeld. Met die participatiescan kan bijvoorbeeld een gemeente vaststellen op welke wijze

burgerinitiatieven het best ondersteund kunnen worden. Andersom kan een burgerinitiatief met de participatiescan bepalen of een gemeente voldoende empowered is om burgerinitiatieven verder te helpen. De participatiescan is echter geen beoordelingsinstrument maar een startpunt voor een dialoog.

Uit het OFL-onderzoek naar sociale structuren blijkt dat aansluiten bij sociale verbanden een essentiële aanvulling is op traditionele participatietrajecten. Het kan de weg effenen. Wanneer een gemeente een formeel energietransitie-traject inzet, heeft zij doorgaans (met name in steden) in haar directe netwerk alleen die sociale verbanden in zicht die al met energie bezig zijn. De rest van de inwoners weten gemeenten vaak pas later te bereiken. Vaak pas als het echt gaat tellen, als er besluiten klaarstaan. Maar dat is vaak te laat. Die inwoners voelen zich dan overvallen. In plaats daarvan kun je door eerder te investeren in de aansluiting bij én van sociale verbanden een reservoir aan positieve, inspirerende visies en verhalen aanleggen waar bij de formele transitie uit geput kan worden. Daarbij is het van belang dat de formele (overheids)wereld aanhaakt bij het normen en waarden van de sociale structuren. Die normen en waarden kenmerken elke sociale structuur en verschillen daarmee dus ook per sociale structuur.

Door als overheid samen te werken met mensen die *direct* in contact staan met bewoners kan de impact van een door de overheid geïnitieerde aanpak ten behoeve van aardgasvrij vergroot worden. Uit de wijkbezoeken en de contacten met stadmakers blijkt dat deze contactpersonen vaak zeer gemotiveerd zijn. Bovendien beschikken ze over goede (digitale) netwerken die tot in de 'haarvaten' van de wijk reiken. Ook komen deze mensen geloofwaardiger over op bewoners dan mensen afkomstig van de formele wereld.

Door de coronacrisis zijn er meer initiatieven voor een (verdere) digitalisering van participatieprocessen ontstaan. Het OFL wil hierbij opmerken dat dit zowel kansen als zorgen oplevert. Uit de praktijk blijkt dat er nieuwe doelgroepen worden bereikt, bijvoorbeeld jongeren, maar ook juist ouderen die slecht ter been zijn. Digitaal werken sluit echter ook mensen uit, bijvoorbeeld mensen die minder digitaal vaardig zijn of die zich minder snel uitspreken via digitale media. Elk medium heeft zijn eigen in- en uitsluiting, of dat nu een fysieke bijeenkomst in het wijkcentrum is, een online inloopbijeenkomst via *Teams*, een inspraakavond op het gemeentehuis of een *break-out* in *Zoom*.

Inhoud

Samenvatting	3
1. Inleiding	6
1.1. Achtergrond en verzoek aan het OFL	6
1.2. Rol van het OFL en benadering van de vraag	6
1.3. Over dit document	7
1.4. Leeswijzer	7
2. Doorontwikkeling nieuwe kijk op participatie	8
2.1. Aanleiding	8
2.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten	8
2.3. Tussenstand resultaten	11
2.4. Doorwerking in PAW	11
3. Onderzoek sociale structuren	15
3.1. Aanleiding en huidige stand van zaken	15
3.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten	15
3.3. Tussenstand resultaten	19
3.4. Doorwerking in PAW	19
4. Signaleren en uitwerken van nieuwe inzichten	21
4.1. Aanleiding en huidige stand van zaken	21
4.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten	21
4.3. Tussenstand resultaten	25
4.4. Doorwerking in PAW	25
5. Betrekken van het speelveld	27
5.1. Aanleiding en huidige stand van zaken	27
5.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten	27
5.3. Tussenstand resultaten	29
5.4. Doorwerking in PAW	29
6. Samenwerking tussen OFL en PAW	30
6.1. Achtergrond en huidige stand van zaken	30
6.2. Tussenstand resultaten	30

1. Inleiding

Dit jaarrapport geeft een overzicht van de aanpak, activiteiten en inzichten uit het onderzoek naar participatie in aardgasvrije wijken in de periode april tot en met december 2020. Het OFL organiseert dit onderzoek op verzoek van het interbestuurlijke Programma Aardgasvrije Wijken (PAW). De coronacrisis leidde in de gerapporteerde periode steeds tot aanpassingen van de geplande activiteiten. In overleg met betrokkenen heeft het OFL steeds geprobeerd om via alternatieve wegen zo goed mogelijk de gestelde doelen te bereiken.

1.1. Achtergrond en verzoek aan het OFL

De uitstoot van broeikasgassen moet in 2050 met 95% zijn verminderd. Eén van de manieren om dit te bereiken, is per jaar 30.000 tot 50.000 bestaande woningen in Nederland aardgasvrij te maken. In 2030 moet dat aantal verhoogd zijn tot 200.000 woningen per jaar. Om te leren hoe woningen in ons land aardgasvrij kunnen worden, ondersteunt het kabinet een eerste ronde proeftuinen in 27 wijken. De ambitie is om snel door te groeien naar ongeveer 100 proeftuinen. In het PAW werken alle overheidslagen samen aan deze opgave.

Het programma, vertegenwoordigd door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft begin 2019 het volgende aan het OFL gevraagd:

Het OFL wordt gevraagd om bij te dragen aan het leerproces rondom de sociaal-maatschappelijke aspecten van de wijkgerichte aanpak voor het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving. Bovendien wordt het OFL gevraagd om advies te geven over hoe participatieprocessen bijdragen aan de opschaling. Alle mogelijke samenwerkingsvormen waarbij ten minste burgers zijn betrokken behoren tot de reikwijdte van dit verzoek. Het OFL onderzoekt welke vormen van samenwerking tussen bewoners en andere partijen (=participatie) in welk type wijken het beste bijdragen aan het aardgasvrij maken van die wijken. Dit doet het OFL in samenwerking met alle belanghebbenden, zodat optimaal gebruik wordt gemaakt van alle aanwezige kennis en ervaringen en alle partijen kunnen leren van het proces en de uitkomst. Het onderzoek duurt in ieder geval tot en met 2021.

1.2. Rol van het OFL en benadering van de vraag

Het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL) zet zich in voor samenwerking en dialoog tussen rijksoverheid en samenleving. Als onafhankelijk platform brengt het OFL burgers, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en overheid bijeen om mee te denken over en te werken aan oplossingen voor complexe vraagstukken rond de inrichting van de fysieke leefomgeving.

Het OFL onderzoekt welke vormen van samenwerking tussen overheid, bewoners en andere partijen (participatie) het beste bijdragen aan het aardgasvrij maken van huizen die nu nog zijn aangesloten op het gasnet. Het OFL doet dit samen met belanghebbenden en betrokkenen uit de leefwereld (bewoners, maatschappelijk initiatiefnemers, maatschappelijke organisaties en informele structuren) en de formele wereld (overheden, woningcorporaties, netbeheerders en andere systemen en structuren). In de dynamiek tussen beide werelden, ontstaan nieuwe mogelijkheden en afspraken. Daarom noemen we dit de vernieuwingsruimte.

Het OFL neemt hier het perspectief van de bewoner als uitgangspunt en besteedt extra aandacht aan de betrokkenen die in participatietrajecten doorgaans minder aan bod komen. Wij richten ons hierbij op het vergroten van verscheidenheid onder participanten. Dit zorgt voor meer gemeenschappelijkheid en verbinding, waardoor een beter gedragen resultaat mogelijk is.

1.3. Over dit document

Dit is het tweede jaarrapport van het OFL voor het PAW. Het is het chronologische vervolg op het eerste jaarrapport dat de periode januari 2019 tot en met maart 2020 beslaat. Dit rapport verscheen in september 2020.

Dit rapport is samengesteld door de OFL-secretarissen Felix Wolf en Anna Kogut, met medewerking van Suzanne Potjer (tijdelijk ingehuurd door het OFL vanuit TwynstraGudde). Het is gericht aan het Programma Aardgasvrije Wijken en de minister van BZK.

1.4. Leeswijzer

Het document volgt de opbouw van het Plan van Aanpak 2020-2021 dat in de loop van 2020 ontwikkeld is en gepubliceerd is in september 2020. Dat betekent dat dit jaarrapport in de volgende hoofdstukken achtereenvolgens in gaat op de volgende vier sporen:

1. Doorontwikkeling van nieuwe kijk op participatie (hoofdstuk 2)
2. Onderzoek sociale structuren (hoofdstuk 3)
3. Betrekken van het speelveld (hoofdstuk 4)
4. Signaleren en uitwerken van nieuwe inzichten (hoofdstuk 5)

In deze hoofdstukken worden steeds achtereenvolgens beschreven:

- Aanleiding en relatie met eerdere signalen en bevindingen.
- De uitgevoerde activiteiten en resultaten.
- De tussenstand van de resultaten
- De doorwerking van de resultaten in het PAW

Het laatste hoofdstuk (hoofdstuk 6) gaat in op de activiteiten die zijn uitgevoerd om de samenwerking tussen het OFL en het PAW te bevorderen.

2. Doorontwikkeling nieuwe kijk op participatie

2.1. Aanleiding

Bij de start van het PAW in 2019 bleek dat er nog geen gedeeld begrip was van wat participatie betekent in de context van aardgasvrije wijken en de energietransitie. Het aardgasvrij maken van wijken is een nieuwe opgave die reikt tot achter de voordeur. Eerder opgedane participatiekennis en –ervaring is slechts deels toepasbaar. Het OFL heeft in 2019 en 2020 over participatie in aardgasvrije wijken de volgende inzichten opgedaan:

- Het begrip empowerment speelt een belangrijke rol in participatie: pas als mensen willen en kunnen, kunnen zij overgaan op doen en actief participeren¹.
- Veel participatieladders zijn gebaseerd op de ladder van Arnstein (1969). Deze ladder gaat uit van de overheid als initiatiefnemer, met daarbij twee partijen: overheid en burger. In werkelijkheid zijn er meer dan twee partijen betrokken bij het aardgasvrij maken van wijken. Bovendien wordt (stilzwijgend) aangenomen dat bij de toepassing van deze ladder:
 - Een hogere trede een betere participatievorm is dan een lagere trede;
 - De initiatiefnemer in z'n eentje kan bepalen welke participatievorm het beste is;
 - Betrokken partijen voldoende kennis en ervaring hebben om in alle mogelijke participatievormen goed te kunnen deelnemen.
- Een nieuwe participatieladder uit 2004² geeft ruimte aan initiatief vanuit burgers én vanuit overheid. Er is daarbij geen oordeel over de positie op de ladder. Het is afhankelijk van de situatie welke trede het best past. Elke trede beschrijft een andere verhouding tussen overheid en samenleving. Van 'geen participatie' tot 'in eigendom bij de lokale gemeenschap'.

Op basis van bovenstaande inzichten vanuit de theorie heeft het OFL een nieuwe kijk op participatie ontwikkeld en getoetst bij de begeleidingsgroep (zie paragraaf 5.1). Deze nieuwe kijk is opgebouwd vanuit theorie (het Raamwerk Empowerment³) en bestaat uit een combinatie van een participatieladder én empowerment. Om deze theorie in de praktijk te kunnen brengen is door het OFL besloten om een praktisch instrument te ontwikkelen en dit instrument in de praktijk te toetsen.

2.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten

De activiteiten in de laatste drie kwartalen van 2020 waren gericht op:

- Verdere aanscherping van het Raamwerk Empowerment verder (op basis van empowerment en participatie-ladder nieuwe stijl);
- De vertaling van dit perspectief naar een praktisch toepasbaar instrument (door het OFL aangeduid als de participatiescan). Deze scan is een hulpmiddel om een gemeenschappelijke keuze te maken over welke participatievorm het beste is in een specifieke situatie. De scan is een leidraad voor gesprekken tussen de belanghebbenden.

¹ Het begrip empowerment en het bijbehorende willen en kunnen zijn uitgewerkt door Drift in opdracht van het OFL in het rapport: Burgers, overheden en de transitie naar aardgasvrije wijken (2019).

² University of the West of England (2004), p. 64. Bijgevoegd in bijlage 1.

<https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/jr163-community-participation-development.pdf>

³ In eerdere versies van dit rapport (vóór maart 2021) werd dit raamwerk aangeduid met 'Raamwerk Participatie'.

De uitgevoerde activiteiten worden hieronder per thema beschreven.

Aanscherpen, onderbouwen, beschrijven van het Raamwerk Empowerment

Het raamwerk is met verschillende experts en ervaringsdeskundigen besproken. Uit deze gesprekken volgden onder meer de volgende aanbevelingen:

- De oorspronkelijke beschrijving van het type middelen dat gemobiliseerd kan worden en de zes dimensies van empowerment bevatten begrippen die voor een praktische toepassing te abstract zijn. Een woord als 'mentaal' roept niet direct de associatie op met begrippen als informatie, concepten, ideeën, overtuigingen en kennis. Associaties bij de woorden 'artefacten/kunstmatig' zijn nog lastiger. Zorg dat de gebruikte empowerment-begrippen taalkundig beter aansluiten bij de belevingswereld.
- Maak scherper waarom het empoweren van belanghebbenden zo belangrijk is.

Op basis van deze en andere aanbevelingen is het raamwerk verder ontwikkeld. Er is een conceptpublicatie gereed die in februari 2021 is verspreid.

Ontwikkelen participatiescan

De participatiescan is op een iteratieve, maar concrete en praktische wijze doorontwikkeld vanuit het Raamwerk Empowerment. Daarbij zijn ook de doelen van de scan verder aangescherpt. Die doelen zijn:

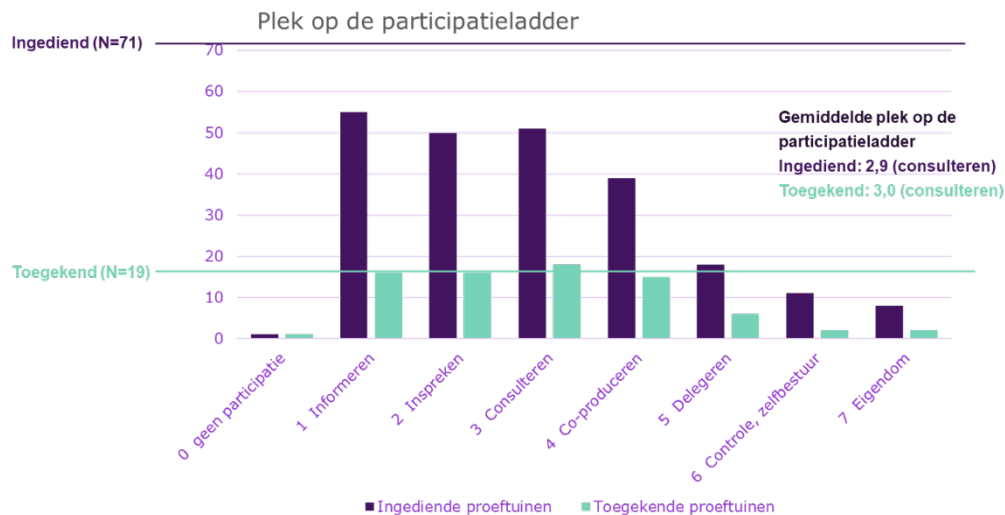
- Handvatten bieden waarmee initiatiefnemers (vanuit gemeente, maatschappelijk initiatief of bedrijf) een betere samenwerking met hun omgeving kunnen inrichten.
- Het goede gesprek faciliteren, zodat bewustere keuzes over participatie gemaakt worden, en een breed gedragen aanpak kan worden vormgegeven.
- Een instrument bieden dat geschikt is voor meerdere partijen: gemeente als initiatiefnemer, energiecoöperatie als initiatiefnemer of warmtebedrijf als initiatiefnemer.
- Rekening houden met alle betrokkenen en de verwachtingen die er onderling zijn: deze verwachtingen beter op elkaar aan laten sluiten.
- Empowerment aanjagen: weten waar de beperkingen zitten, zodat actief ingezet wordt op empowerment van betrokkenen in het participatieproces.

De participatiescan is zowel in het voorjaar als in het najaar getoetst en verder ontwikkeld. De toetsing vond plaats in de begeleidingsgroep, bij de directie Participatie en bij de gemeente Haarlemmermeer.

Er is nu een prototype gereed dat goed beschreven zal worden. Vermoedelijk zal in maart 2021 deze beschrijving beschikbaar zijn. Het is de bedoeling dat dit prototype samen met een nog nader te bepalen partij of partijen in aardgasvrije wijken zal worden doorontwikkeld en toegepast. Gesprekken daarover met onder meer het Kennis- en leerprogramma (KLP) van het PAW vinden op het ogenblik plaats.

Analyse participatie in proeftuinen

Het Raamwerk Empowerment is behalve als theoretische basis voor de participatiescan ook gebruikt bij het analyseren van de aanvragen voor de tweede ronde proeftuinen van het PAW. Het bleek dat dit kader een goed inzicht kan geven in de participatie-aanpak in de verschillende proeftuinen. Zo laat onderstaand figuur zien hoe vaak welke trede op de participatieladder voorkwam in de aanvragen. Ook blijkt uit dit figuur dat veel aanvragen meer dan één trede kiezen. Dit is logisch omdat de trede onder andere afhankelijk is van de fase waarin het aardgasvrij maken zich bevindt.

FIGUUR 1 | Keuze trede participatieladder in de aanvragen voor de tweede ronde Rijksbijdrage

Wat betreft het vergroten van het empowerment willen gemeenten proberen hun stakeholders vooral te motiveren door te focussen op samenwerken. Hiermee krijgen stakeholders het gevoel dat ze het niet alleen hoeven te doen (gemeenschapsgevoel). Daarnaast wordt in de communicatie aan bewoners vaak benadrukt dat men zelf invloed heeft op de keuze om van het gas af te gaan. Dit geeft een bepaalde mate van autonomie, waardoor bewoners het gevoel hebben invloed te hebben op hun eigen keuzes (keuzevrijheid). Een goed voorbeeld hiervan is dat een proeftuin ervoor koos om per huizenblok van het aardgas af te gaan. Hiermee kon er maatwerk worden geleverd voor de bewoners, waardoor er ruimte ontstond voor het maken van eigen keuzes.

De volledige analyse is te lezen in het rapport 'Analyse participatie- en communicatieplannen aanvragen tweede ronde proeftuinen Programma Aardgasvrije Wijken' (in voorbereiding).

Uitwerken trede 'lokaal eigendom'

Het toevoegen van de trede 'eigendom' in participatieraamwerk werd positief ontvangen bij toetsing in het speelveld. Tegelijkertijd is deze trede in de praktijk nog beperkt uitgewerkt. In het klimaatakkoord zijn afspraken over lokaal eigendom (streven naar 50%) opgenomen voor grootschalige opwekken van energie op land. Voor de warmtetransitie zijn hier geen afspraken over gemaakt.

Tijdens de bijeenkomst van de laatste OFL-begeleidingsgroep (in december 2020) kwamen we tot het inzicht dat zeggenschap de (democratische) basis is, eigendom de optie. Eerst moet de vraag zijn wat mensen *willen*. Lokaal eigendom kan daar vervolgens uitkomen als antwoord. We zien in het speelveld dat met name energiecoöperaties aangeven dat ze een rol willen spelen in de aardgasvrij-transitie, maar dat overheden hen daar wel bij moeten helpen. Dat is uitdagend in de context van aardgasvrij: gemeenten moeten (gevoelsmatig) tempo maken, zijn ze dan wel geneigd om tijd en ruimte te maken om dit samen met bewoners en coöperaties te onderzoeken?

Dit onderwerp wordt door het OFL onder andere samen met RVO verder onderzocht evenals de rol die het OFL hierbij zou kunnen spelen. Daarbij spelen voor het OFL zowel inhoudelijke afwegingen (kennis), capaciteitsoverwegingen (voldoende beschikbare menskracht) als positionele overwegingen (past het bij de functie van het OFL?) een rol.

2.3. Tussenstand resultaten

Wat betreft de beoogde resultaten is de stand van zaken:

TABEL 1 | Tussenstand resultaten doorontwikkeling nieuwe kijk op participatie

#	Resultaten-producten	Status
1	Publicatie van nieuw Raamwerk Empowerment	Eindconcept gereed, publicatie volgt in maart 2021.
2	Publicatie/rapport met inzichten uit tweede ronde proeftuinaanvragen (geanonimiseerd)	Eindconcept gereed, publicatie volgt in maart 2021.
3	Advies aan het PAW hoe het Raamwerk Empowerment ingezet en ontsloten kan worden	Nog niet gestart, afhankelijk van gesprekken tussen OFL-PAW over publicaties 1 en 2.
4	Werkend prototype participatiescan (op basis van meerdere iteraties)	Aan een zelfstandig te lezen handreiking wordt gewerkt. Zodra deze klaar is, wordt het prototype verder getest, in overleg met het PAW. Zie ook punt 5.
5	Voorstel voor doorontwikkeling participatiescan	Er zijn op het ogenblik gesprekken gaande met het PAW over de betrokkenheid van het KLP in de doorontwikkeling. De rol van het OFL in het vervolg is nog niet duidelijk.

2.4. Doorwerking in PAW

Het PAW heeft zichzelf een aantal leervragen gesteld. Op basis van eerder in dit hoofdstuk beschreven activiteiten en resultaten⁴, kan het OFL uitspraken doen over enkele van deze leervragen. Hieronder worden enkele leervragen genoemd met direct daaronder OFL-bevindingen die mogelijk een antwoord kunnen (helpen) geven op de gestelde leervraag.

Welke verschillende karakteristieken van en in de wijk kunnen bepalend zijn bij de effectiviteit van de gekozen aanpak?

In de analyse van de tweede ronde aanvragen is door het OFL geen directe relatie gelegd tussen wijk eigenschappen en de effectiviteit van het type participatie. Er kan dus ook geen antwoord worden gegeven op bovenstaande leervraag.

Het OFL laat echter wel zien (in de analyse van de aanvragen voor de tweede ronde voor een Rijksbijdrage) dat gemeenten *verschillende* participatie-aanpakken laten zien. Ook wordt door gemeenten soms meer dan één participatie-aanpak beschreven.

Dat betekent dat de aanvragen van de tweede (en mogelijk ook eerste) ronde een bron kunnen zijn voor een antwoord op deze vraag. Bovendien kunnen de aanvragen ook worden gebruikt om de onderstaande PAW-hypothese te toetsen.

Het PAW heeft de hypothese dat succesvolle betrokkenheid van bewoners niet alleen samenhangt met een top-down- of bottom-up-aanpak, maar ook met de mate van informatie, de mogelijkheden tot inspraak en medezeggenschap, verschillende voorkeuren van bewoners ook ten aanzien van het proces, het type wijk en de activiteit van bewonersgroepen enz.

⁴ Dit betreft ook de resultaten die niet expliciet beschreven zijn in deze rapportage, maar die wel opgenomen zijn in de achterliggende rapporten.

Hoe kunnen bewoners in staat gesteld worden mee te doen (empowerment)?

Empowerment is datgene wat maakt dat iemand zich gesteund en bekrachtigd voelt om een bijdrage te leveren, om te participeren. Empowerment is in het participatieraamwerk vertaald naar twee praktische begrippen: *kunnen* en *willen*.

Kunnen: hebben de bewoners toegang tot bepaalde middelen zoals geld, kennis en netwerken?

Willen: hebben bewoners het vermogen en de bereidheid om deze middelen ook in te zetten?

Het empowerment van de bewoners kan versterkt worden door eerst de bewoners te bevragen over hun toegang tot bepaalde middelen en hun vermogen/bereidheid om deze middelen in te zetten. Het nieuwe Raamwerk Empowerment heeft deze middelen en dit vermogen gecategoriseerd. Zo kan er specifiek naar (het aanwezig zijn of ontbreken van) bepaalde middelen en vermogens gevraagd worden. Het Raamwerk geeft daardoor inzicht in welke middelen en vermogens van bewoners het best ondersteund kunnen worden, als het doel is om het empowerment van bewoners te vergroten.

Willen en kunnen bevatten verschillende categorieën, weergegeven in onderstaande tabel 2.

TABEL 2a | Empowerment – toegang tot middelen (**Kunnen**)

Toegang tot	Type middelen	Voorbeelden voor aardgasvrije wijken
Kennis	Informatie, concepten, ideeën, overtuigingen, kennis.	• Informatie over de randvoorwaarden voor van het van aardgas afgaan, zoals een einddatum van overgang. • Kennis/(nieuwe) ideeën over de alternatieven voor aardgas (bijvoorbeeld warmtepomp, stadswarmte, zonneboiler, waterstof).
Sociaal Netwerk	Menselijke invloed, personeel, leden, kiezers.	• Het mobiliseren van mensen in hun rol als buurtbewoner voor een bepaald doel (samen een coöperatie opzetten, protesteren tegen een besluit). • Mensen in hun professionele rol die beschikbaar zijn om het proces te ondersteunen, zowel van de (lokale) overheid als bedrijven.
Kunstmatige bronnen	Apparaten, producten, constructie, infrastructuur, kunst.	• De gas-infrastructuur in een wijk, maar ook water- en rioolleidingen. Bijvoorbeeld wanneer er onderhoud gepleegd moet worden, kan dit gecombineerd worden met aanleggen/herzien/verwijderen van andere infrastructuur. • Isolatiemateriaal, warmtepomp, zonneboiler, etc. • Beleid, ruimte maken voor alternatieve oplossingen/experimenten, voor het beschikbaar maken van pensioengeld.

Natuurlijke bronnen	Grondstoffen, fysieke ruimte, tijd.	- De fysieke mogelijkheid van een bepaalde wijk om aardwarmte te gebruiken. - De ruimte in een bepaald huis om te kunnen isoleren (zoals een spouwmuur), ruimte hebben voor een warmtepomp of zonneboiler.
Financiën	Geld, aandelen, subsidies, leningen.	- De financiële middelen die een individu beschikbaar wil en kan maken voor investeringen in/rondom de woning. - Het geld dat de overheid beschikbaar stelt voor fysieke investeringen (zoals nieuwe infrastructuur) of het proces van aardgasvrij maken van wijken (begeleiding, advies, etc.).

TABEL 2b | Empowerment – vermogen/bereidheid tot het inzetten van middelen (willen)

Vermogen/bereidheid	Achterliggende waarde	Uitspraak – ik wil meedoen met aardgasvrije wijken omdat:
Keuzevrijheid	De mogelijkheid eigen keuzes te maken en te handelen in overeenstemming met persoonlijke waarden en identiteit.	"Ik zelf wil beslissen over wat ik doe."
Deskundigheid	Het ontwikkelen van bekwaamheid en de beleving van effectiviteit bij het uitvoeren van acties.	"Ik verstand heb van of ervaring heb met vergelijkbare processen", of: "Ik wil over dit soort processen kennis of ervaring opdoen."
Gemeenschapsgevoel	Deel uitmaken van en zich verbonden voelen met een groep, alsmede er steun en erkenning van ontvangen	"Ik samen met anderen eraan wil werken."
Invloed	Het geloof in de (eigen) mogelijkheid om invloed te hebben en dit ook daadwerkelijk ervaren.	"Ik iets wil en kan bereiken."
Zingeving	De ontwikkeling van een collectieve identiteit, met bijbehorende verhalen, beelden en zelfs een verandertheorie over beoogde doelen.	"Ik geloof dat het tot iets positiefs leidt."
Veerkracht	Het vermogen om te leren, zich aan te passen en te herstellen van tegenslagen	"Ik me kan aanpassen en herstellen."

Als eenmaal het type middelen en de achterliggende waarden bekend zijn die voor de bewoners van belang zijn, dan kan het participatieproces daarop afgestemd worden.

Hoe kunnen burgerinitiatieven bijdragen aan de wijkgerichte aanpak en hoe is dat te organiseren?

Burgerinitiatieven kunnen worden ondersteund door het empowerment (van burgers) bij deze initiatieven te vergroten. In de vorige sectie is toegelicht welke dimensies empowerment kent. Maar hoe kom je er nu achter welk type middelen en welk type achterliggende waarden voor de burgerinitiatieven van belang zijn? Hoe is dat te organiseren?

Het OFL heeft ook daarvoor een eerste prototype van een participatiescan ontwikkeld. Een instrument dat niet alleen door burgerinitiatieven maar ook door andere belanghebbenden gebruikt kan worden om een dialoog te starten. De dialoog heeft tot doel om erachter te komen welk type middelen en welke achterliggende waarden van belang zijn om een zo goed mogelijke samenwerking in te richten.

Voor meer informatie over de verdere ontwikkeling en de toepassing van de scan wordt verwezen naar de [OFL website](#).

Wat houdt de regierol in? Welke rollen zijn er? Hoe kunnen gemeenten daar het beste invulling aan geven?

De gemeenten hebben een regierol in het aardgasvrij maken van wijken. Dat betekent dat zij de samenwerking met anderen goed organiseren, onderzoeken wie wat toevoegt aan deze opgave en hoe dat optimaal georganiseerd wordt. Dat betekent niet dat alle participanten gelijk zijn, of dat er geen sprake is van macht in de samenwerking. Ook betekent dat niet dat verscheidenheid in de participatieaanpak automatisch inhoudt dat er ongelijkheid ontstaat.

Eén aspect van de regierol is dat de gemeente het initiatief neemt om, gedurende het gehele proces van het aardgasvrij maken van wijken, steeds het empowerment van alle partijen in kaart te brengen. Dat kan bijvoorbeeld door geregeld gebruik te maken van de participatiescan. Omstandigheden veranderen, en daarmee dus ook de waarde die verschillende partijen geven aan de empowerment-dimensies. Vandaar dat het éénmalig vaststellen van empowerment van alle belanghebbenden onvoldoende is.

Bovendien houdt dit in dat de gemeente ook haar eigen empowerment steeds blijft onderzoeken. Kán de gemeente de verwachtingen van de andere participanten ten aanzien van de gemeentelijke rol wel (blijven) waarmaken? En wíl de gemeente dat ook écht?

3. Onderzoek sociale structuren

3.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

In 2019 heeft het OFL aan het PAW het signaal gegeven dat sociale structuren vaak niet overeenkomen met de fysieke afbakening van een wijk. Sociale structuren lopen over wijkgrenzen heen. Op basis van dit inzicht is de hypothese '*spreading, not scaling*' tot stand gekomen. Er zijn twee verschillende strategieën om onder bewoners bewustwording en initiatieven voor het aardgasvrij maken van woningen te verspreiden. De hypothese stelt dat de beste strategie hiervoor is om dit via sociale structuren te laten verlopen ('*spreading*'). Deze strategie is beter dan het planmatig opschalen door de overheid als planner, van wijk naar wijk ('*scaling*').

Sociale structuren kunnen gedefinieerd worden als processen waarin relaties tussen mensen en sociale groepen gevormd en bestendigd worden. Formele en informele regels (wetten en statuten, respectievelijk normen en waarden) sturen menselijk gedrag en interactie met anderen, of dat nu in het gezin is, in de wijk, op school of werk. Doordat ons gedrag niet willekeurig maar 'geregeld' is, ontstaan uit die interacties herkenbare sociale rollen (ouder, leerling, manager) en sociale groepen (arbeiders, yuppies, millennials).

De hypothese is dat '*spreading not scaling*' kansen biedt voor het aardgasvrij maken van wijken, maar er zijn nog veel openstaande vragen. Doelstelling van dit spoor is om verder inzicht te krijgen in hoe sociale structuren werken en de vraag te beantwoorden of deze een rol kunnen spelen in het aardgasvrij maken van wijken.

3.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten

De activiteiten in relatie tot sociale structuren die zijn uitgevoerd in de laatste drie kwartalen van 2020 hadden als doel om:

- Kennis over sociale structuren, verder aan te scherpen, te onderbouwen en te beschrijven en deze te integreren in het Raamwerk Empowerment;
- Op locatiebezoek te gaan bij twee aardgasvrij-initiatieven om zo te leren welke rol sociale structuren spelen bij verspreiding van kennis/informatie/beeldvorming/gevoel/beleving van duurzaamheid, aardgasvrij;
- Wijkbezoeken af te leggen om te zien hoe sociale structuren in de praktijk werken;
- Praktijkverhalen vast te leggen zodat theoretische concepten tastbaar worden.

De uitgevoerde activiteiten worden hieronder, steeds per thema, beschreven.

Het bereiken van de laatste drie genoemde doelen is in grote mate beïnvloed door de coronacrisis. Dit wordt hieronder toegelicht.

Kennis over sociale structuren

Om de kennis voor sociale structuren te vergroten werd het onderzoeks- en adviesbureau Duneworks gevraagd om de actuele wetenschappelijke kennis over sociale structuren toegankelijk en behapbaar te maken voor professionals die werken aan participatie in aardgasvrije wijken.

Duneworks heeft in december 2020 twee documenten opgeleverd. Ten eerste een op de participatieprofessional gericht document met in grote lijnen de meest noodzakelijke informatie. Ten tweede een achtergrondstudie waar alles in groter detail wordt onderbouwd.

Het blijkt dat sociale structuren veel sociaal kapitaal vertegenwoordigen: de relaties tussen mensen die een beroep op elkaar kunnen doen. Dat sociale kapitaal is een belangrijke hulpbron bij transitieprocessen en dus ook bij het aardgasvrij maken van wijken. Een reeds in de wijk aanwezige sociale structuur kan dus een waardevolle partner zijn voor gemeenten.

Sociale structuren zorgen ervoor dat sociale relaties van dezelfde aard blijven. Daarom verandert onze samenleving ook niet van het ene op het andere moment. Echter, er zijn veel sociale structuren en die hebben niet allemaal dezelfde uitwerking. Daarom is het cruciaal om erbij stil te staan dat, vanwege maatschappelijke verschillen, verschillende sociale structuren zich ook anders verhouden tot duurzaamheidstransities zoals aardgasvrij maken van wijken. Factoren zoals klasse, etniciteit, toegang tot middelen, de bestaansgeschiedenis van een initiatief in de wijk bepalen tezamen:

- Hoe wijkbewoners mee kunnen doen;
- Of ze al affiniteit met het onderwerp hebben;
- Wat hun verhouding is tot de (lokale) overheid en participatieprofessionals.

Sociale verbanden zijn dus een belangrijke hulpbron, maar dat betekent niet uitsluitend aansluiting zoeken bij sociale verbanden die al met energie bezig zijn. Dus niet alleen de energiecoöperaties opzoeken, maar ook de kookclub en hun verhalen aanhoren en laten horen. Indien je de breedte niet opzoekt, riskeer je het speelveld juist oneerlijker te maken, ongelijkheden te versterken, en een kans op brede cohesie mis te lopen.

Daarom is de vraag niet 'moeten en kunnen participatieprofessionals aansluiten bij sociale structuren in de wijk', maar: hoe kunnen zij op zo'n manier aansluiten bij sociale structuren dat ze rekening houden met de verschillende beelden, wensen en belangen die sociale structuren over de wijk en in de samenleving hebben? Er is daarvoor geen *silver bullet*. De kracht schuilt juist in het gebruik van verschillende methoden, al naar gelang de context. Gelukkig zijn er ook verschillende methoden die hun waarde al bewezen hebben. Deze worden in de rapportage van Duneworks genoemd. Enkele voorbeelden zijn *storytelling*, *backcasting*, ludieke avonden (pubquiz) en een lokaal burgerberaad.

Bovenstaande conclusies zijn door Duneworks gepresenteerd in de bijeenkomst van de begeleidingsgroep op 15 december 2020. De meeste deelnemers bevestigden dat aansluiting bij bestaande sociale structuren zeker potentie heeft om het 'aardgasvrij-verhaal' door te geven. Daarbij werd opgemerkt dat het verbinden van verschillende sociale structuren de grote uitdaging is. Het gaat er namelijk om dat op een manier te doen die veilig is voor alle betrokken partijen. Methodieken als *storytelling*, ludieke avonden als een pubquiz, of een lokaal burgerberaad kunnen daar aan bijdragen.

Sociale structuren bestaan echter, zo vertelde een deelnemer, om verschillende redenen. Mensen komen om verschillende redenen bij elkaar, zoals in een kookclub, yogaclub of wandelclub. Verhalen kun je op veel manieren maken maar je moet aansluiten op behoeften en doelen van clubjes. Voor een kookclub kun je een avond 'Koken zonder Stoken' organiseren en daar met elkaar een aardgasvrij verhaal maken.

Een zeker vorm van democratische legitimiteit kan verkregen worden door bestaande democratische sociale structuren, zoals partijen die dorpsbelangen vertegenwoordigen. Deze partijen kunnen een zeker mandaat geven aan andere sociale structuren, zoals een energiecoöperatie of een werkgroep, door ze te vragen om iets uit te zoeken. De verschillende sociale verbanden komen dan makkelijker bij elkaar. In steden moet je inventiever zijn, met bijvoorbeeld een burgerberaad dat een mandaat kan opleveren waar mensen vertrouwen in hebben.

Aandacht werd ook gevraagd voor de ambtelijke-politieke kant: de speelruimte die het systeem toelaat. Als je verhalen ophaalt van sociale structuren moet je speelruimte creëren waardoor je het systeem laat luisteren, praten en delen. 'Participatie gaat niet alleen om de leefwereld. De systeemwereld moet ook in het spel van geven en nemen betrokken zijn, omdat je dan echt verandering kan bewerkstelligen'. Bovendien, zo werd gezegd, laten de ervaringen zien dat er in de sociale structuren verschillende capaciteiten nodig zijn om mee te willen gaan in verandering, met de transitie. Daar moet je je bewust van zijn als je als ambtenaar of professional de wijk in gaat.

Op straat valt op, aldus een deelnemer, dat mensen die nog niet met de transitie bezig zijn al wel bang zijn voor de mogelijke kosten. 'Er zit potentie bij de 90% die niet meepraat'. Mensen zijn betrokken als iets verandert in hun leven en als iets geld kost. Ook als de betrokkenheid zich uit in tegenwerking is er sprake van betrokkenheid en daarmee van de wil om over het onderwerp door te praten.

Locatiebezoek twee aardgasvrij-initiatieven

Vanwege de coronacrisis heeft dit onderdeel niet plaats kunnen vinden. Zowel vanuit het OFL als vanuit potentiële bezoekadressen werd dit onderdeel steeds aangehouden in afwachting van het (van kabinetswege) verruimen van de bezoekmogelijkheden. Deze verruiming kwam er echter niet, waardoor dit onderdeel vooralsnog wordt aangehouden.

Wijkbezoeken

Ook bij de uitvoering van dit onderdeel heeft de coronacrisis een belangrijke rol gespeeld. Belangrijkste oorzaak om dit onderdeel in een *gewijzigde* vorm door te laten gaan was de (kabinets)oproep om zo veel mogelijk thuis te werken. Daarnaast speelden ook de persoonlijke overwegingen van de OFL-medewerkers een rol, omdat zij niet onnodig blootgesteld wilden worden aan het COVID-19-virus.

Uiteindelijk zijn aan drie wijken bezoeken afgelegd. Een verdere beschrijving van deze bezoeken staat in paragraaf 4.2. Eén van de doelen van de wijkbezoeken was om te zien hoe sociale structuren in de praktijk op verschillende plekken werken. De conclusies daaruit zijn dat informele kanalen (die soms lopen via sociale structuren) anders werken dan de formele kanalen. Sociale structuren die gevormd worden via digitale (buurt)apps, de moskee of de hondenuitlaatdienst zijn veel effectiever in het overbrengen van kennis en veel dominanter in het bepalen van houding en beeldvorming dan de formele kanalen. Bij deze laatste kan gedacht worden aan buurtpagina's, flyers en brieven. Bijzonder is ook dat formele kanalen en informele sociale structuren weinig met elkaar in aanraking lijken te komen. Zo zitten gebiedsregisseurs beperkt in buurtapps en beleidsmedewerkers al helemaal niet.

Vastleggen van praktijkverhalen

Het was de bedoeling dat we met verhalen uit de praktijk het theoretische concept van sociale structuren zouden onderbouwen en expliciteren. Bron daarvoor zouden de voorbeelden uit de wijkbezoeken en de locatiebezoeken zijn. Vanwege de coronacrisis hebben we geen locatiebezoeken afgelegd. Gelukkig konden we via twee in 2020 uitgevoerde onderzoeken toch beschikken over praktijkverhalen. Allereerst is een vervolg gegeven aan het onderzoek naar bewonerservaringen met het aardgasvrij maken van hun woning. Eind 2019 zijn hierover rapportages (zie [OFL website](#)) verschenen.

Uit de verhalen met praktijkervaringen kon nog meer kennis gehaald worden. Het OFL heeft daarom de vier bureaus gevraagd om aanvullende analyses en om de resultaten naar praktische tips en adviezen te vertalen. Deze zijn vastgelegd in een illustratief magazine over bewonerservaringen. Het magazine geeft de gevoelens, overwegingen en wensen weer van bewoners die hun huis uiteindelijk wel of niet aardgasvrij hebben gemaakt. Bovendien bevat het magazine een handreiking voor professionals die bewoners willen steunen op weg naar aardgasvrij wonen. Enkele tips uit deze handreiking zijn:

- **Ga in gesprek met bewoners om wensen, behoeften en verwachtingen in beeld te krijgen.** Uit de verschillende onderzoeken blijkt dat veel bewoners best stappen willen zetten, maar dit niet altijd kunnen. Om ervoor te zorgen dat bewoners meer kansen krijgen om hun woning te verduurzamen en het uiteindelijk ook gaan doen, is het belangrijk om aan te sluiten bij hun behoeften en verwachtingen. Als publieke organisatie is het daarom belangrijk om het gesprek aan te gaan met bewoners om te achterhalen welke belemmeringen en behoeften er zijn, zodat men daar met beleid of interventies goed op kan laten aansluiten.
- **Maak goede voorbeelden zichtbaar.** Pioniers kunnen als ervaringsdeskundigen een belangrijke rol spelen als *social influencer* in een gemeente. Veel bewoners vinden het leuk om een voorbeeld te zijn. Zij zijn gemotiveerd om de gedetailleerde kennis en ervaring die zij hebben opgedaan in hun overstap naar aardgasvrij wonen te delen. Niet alleen met andere geïnteresseerde bewoners, maar ook met de gemeente. De kennis en ervaring is breed en niet alleen technisch van aard, maar gaat bijvoorbeeld ook over subsidiemogelijkheden of over de benodigde contacten met instanties.
- **Investeer in collectiviteit en samenwerkingsverbanden.** Zeker in een stedelijke omgeving, is het vaak veel lucratiever om gezamenlijk woningen te verduurzamen en/of de overstap te maken naar een collectieve aardgasvrije oplossing, zoals een collectieve aardwarmtepomp. Daarom is het stimuleren van samenwerking heel belangrijk. Dit heeft ook als voordeel dat bewoners elkaar ondersteunen, aansteken en motiveren. Investeren in collectieve oplossingen kan bijvoorbeeld door initiatieven actief te ondersteunen met informatie, faciliteiten of geld.

Praktijkverhalen zijn ook nog op een tweede manier opgehaald en geanalyseerd. Het OFL heeft gedurende een half jaar een student Technologie, Innovatie en Samenleving van de Haagse Hogeschool begeleid. Zij heeft de sociale structuren in de Delftse wijk het 'Rode Dorp' onderzocht. De specifieke onderzoeksvraag was of sociale structuren een bijdrage kunnen leveren aan de ontwikkeling van een aardgasvrije buurt. De student heeft zowel een theoretisch onderzoek als een praktijkonderzoek uitgevoerd.

Het Rode Dorp wordt gekwalificeerd als een kwetsbare buurt. Zo'n 98% van de woningen bestaat uit sociale woningbouw. De woningen worden veelal bewoond door mensen met een relatief laag inkomen. Er wonen daarnaast ook veel mensen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke beperking. Ook het aantal werklozen is met 15-20% relatief hoog vergeleken met andere buurten in Delft (Van der Velden, 2020). De helft van de bewoners heeft een niet-westerse migratieachtergrond.

Uit het afstudeeronderzoek blijkt dat het Rode Dorp veel kleinere sociale structuren heeft die qua intensiteit van interactie redelijk zwak lijken. De sociale structuren van de Vestia-wooncomplexen in het Rode Dorp zijn opgebouwd uit groepen van bewoners en daarnaast uit de netwerken van bewoners die buiten de buurtgrenzen reiken. Uit de praktijkverhalen van de casusstudie komt naar voren dat meer dan de helft van de bewoners aangeeft zich in een buurtnetwerk te bevinden. Die netwerken bestaan vaak uit bewoners uit hetzelfde galerij en/of bewoners uit hetzelfde complex.

De bewoners beschouwen de warmtetransitie van het Rode Dorp over het algemeen als positief. Binnen de sociale structuren van het Rode Dorp wordt echter weinig tot niets uitgewisseld over de verduurzaming van de woningen of de aardgasvrije ontwikkeling zelf. Een aanname is dat dit pas gebeurt als de daadwerkelijke overstap naar aardgasvrij dichterbij komt. Meer dan 70% van de bewoners van de sociale huurwoningen heeft inmiddels een akkoordverklaring ondertekend voor het aardgasvrij-klaar maken van hun woning.

Meer conclusies zijn te lezen in de afstudeerscriptie (op verzoek beschikbaar bij OFL) en in een [podcast](#) dat over het onderzoek is verschenen.

Praktijkverhalen kwamen ook aan de orde in de bijeenkomst van de begeleidingsgroep op 17 september en 15 december (zie paragraaf 5.2).

3.3. Tussenstand resultaten

Wat betreft de beoogde resultaten is de stand van zaken:

TABEL 3 | tussenstand resultaten onderzoek sociale structuren

#	Resultaten-producten	Status
1	- Inzicht in hoe sociale structuren werken en in de vraag of deze bijdragen aan spreading/scaling in het aardgasvrij maken van wijken. - Inzichten toetsen bij het speelveld. - Conclusies beschreven in signaleringsrapport aan PAW.	- Eindconcepten van Duneworks-rapporten over sociale structuren zijn gereed, publicatie volgt in maart 2021. - Afstudeerscriptie over sociale structuren is gereed; er wordt nog gewerkt aan een artikel over dit onderzoek. Gereed in april 2021. - Toetsing bij het speelveld is uitgevoerd door de resultaten van Duneworks te combineren met de ervaringen van leden van de begeleidingsgroep. - Het signaleringsrapport zal vervangen worden door een aparte publicatie waarin de resultaten van vier losse rapporten (twee Duneworks-rapporten, afstudeerscriptie met praktijkverhalen en de ervaringen met sociale structuren vastgelegd in het verslag van wijkbezoeken) zullen worden samengevoegd.
2	Praktijkverhalen over sociale structuren vastgelegd en gepubliceerd.	- Afstudeerscriptie gereed. Artikel op basis van deze scriptie wordt in april 2021 verwacht. - Magazine over ervaringen van bewoners met het aardgasvrij maken van hun woning. Magazine is gereed en gepubliceerd.
3	Advies aan het PAW over de rol die sociale structuren kunnen spelen in het PAW	Nog niet gestart, afhankelijk van gesprekken tussen OFL-PAW over publicaties 1 en 2. De gesprekken vormen ook de basis van de inhoud van de hierboven genoemde publicatie.

3.4. Doorwerking in PAW

Het PAW heeft zichzelf een aantal leervragen gesteld. Op basis van eerder in dit hoofdstuk beschreven activiteiten en resultaten kan het OFL de volgende uitspraken doen over enkele van deze leervragen. Het gaat dan om de volgende leervragen:

Op welke manieren kan de wijkaanpak gebruikmaken van andere sociale structuren zoals sportclubs, scholen etc. (spreading not scaling) in het meekrijgen van mensen met de aardgasvrij maken van hun wijk?

'Aansluiten bij sociale verbanden' is een essentiële aanvulling op traditionele participatietrajecten. Het kan de weg bereiden. Wanneer de gemeente een formeel energietransitie-traject inzet, heeft zij doorgaans (met name in steden) in haar directe netwerk alleen de sociale verbanden die al met energie bezig zijn. De rest van de inwoners weet ze pas te bereiken als het echt gaat tellen, als er besluiten klaarstaan. Maar dat is te laat. Die inwoners voelen zich dan overvallen. In plaats daarvan kun je door eerder te investeren in de aansluiting

bij én van sociale verbanden een reservoir aan positieve, inspirerende visies en verhalen aanleggen waar bij de formele transitie uit geput kan worden.

Zaak is dus *een veilige omgeving* te creëren waar een zo divers mogelijke groep mensen zich zo vrij mogelijk kan uiten. *Daar zijn de sociale structuren – de eigen, vertrouwde kring – juist geschikt voor.* Mét en binnen die structuren kan het gesprek op gang gebracht worden:

- Over energie en duurzaamheid;
- Over de wijk en haar toekomst;
- Over wat mensen kunnen en willen (en hoe ze dus *empowered* willen en kunnen worden).

Maar hoe breng je een gesprek tussen en binnen sociale structuren op gang? Een manier waarop je kunt starten op wijkniveau, is met symbolische communicatie: verhalen en verbeelding in de wijk laten circuleren en ruimte en gelegenheid daarvoor creëren. Zo raken de verhalen die horen bij de nationale ambitie van de aardgasvrijtransitie en de verhalen die horen bij de lokale context elkaar. Denk bijvoorbeeld aan verhalen over hoe zorgen van bewoners uit een andere wijk over een hogere energierekening zijn weggenomen. Of denk aan verhalen die inspiratie geven over hoe in andere wijken de aardgasvrijtransitie heeft bijgedragen aan de sociale en economische verduurzaming van de wijk.

Welke normen en waarden moeten worden vastgelegd in het borgen van een goede positie voor de burger?

Het onderzoek van Duneworks en de praktijkverhalen laten zien dat sociale structuren zich juist onderscheiden van elkaar doordat ze hun eigen normen en waarden hebben. Die normen en waarden bepalen bij welke sociale structuur je 'hoort'. Daarom kan onderscheid worden gemaakt tussen normen en waarden die voor de gemeente⁵ en die voor de burger van belang zijn. Voor de gemeente geldt voornamelijk:

- Zorg dat zoveel mogelijk mensen gehoord worden.
- De specifieke (ervarings)deskundigheid van de mensen komt tot zijn recht.
- Verscheidene sociale structuren worden geactiveerd (niet alleen de 'koplopers').

Voor burgers geldt:

- Ze ervaren het als veilig en laagdrempelig.
- Ze kunnen zaken in hun eigen woorden formuleren.
- Zij krijgen de tijd om zich in de materie te verdiepen en deze te begrijpen.
- Zij die anders wellicht snel over het hoofd zouden worden gezien, worden aan het woord gelaten.

⁵ of andere organisatie die de participatie initieert

4. Signaleren en uitwerken van nieuwe inzichten

4.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

Afgelopen jaar is gebleken dat er nog veel te leren is over participatie in aardgasvrije wijken. Opvallend is dat we veel nieuwe inzichten opdoen over onderwerpen en thema's die we vooraf niet hadden verwacht. Deze inzichten ontstaan door onze open vormen (i.e. zo min mogelijk onbevooroordeeld en neutraal) onderzoek, zoals de wijkbezoeken, de open en vertrouwde setting van de begeleidingsgroep en de verdiepende gesprekken met ervaringsdeskundigen.

Een belangrijke bron voor signalen zijn de in de tweede ronde door de gemeenten ingediende voorstellen voor een proeftuin. Zoals al opgemerkt in hoofdstuk 2, is in die tweede ronde aan de gemeenten gevraagd om uitgebreider en explicieter (dan in de eerste ronde) het gekozen participatieproces te onderbouwen. Dit levert mogelijk ook nieuwe, onverwachte inzichten op.

Het gaat daarbij om thema's en inzichten die we (vooraf) nog niet altijd goed kunnen duiden, maar waarvan de betekenis, nu of in de toekomst, (zeer) relevant zou kunnen zijn voor het verzoek van het PAW. Deze inzichten en thema's laten zich niet vooraf plannen en begroten. De wijkbezoeken halen bovendien vaak hardnekkige vooroordelen over bepaalde wijken onderuit.

Ook in dit hoofdstuk vertalen we de inzichten naar de leervragen van het PAW.

4.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten

Van april tot en met december 2020 zijn verschillende activiteiten uitgevoerd die geleid hebben tot nieuwe inzichten en resultaten:

- Onderzoek naar welke kansen, zorgen en vragen zijn er in relatie tot de coronacrisis;
- Het bezoeken van wijken;
- Analyse van tweede ronde proeftuinen;
- Netwerkanalyse;
- Bijeenkomsten begeleidingsgroep;
- Kennisdeling.

Van de laatste twee activiteiten ligt het zwaartepunt op het betrekken van het speelveld. Die onderdelen worden daarom in hoofdstuk 5 beschreven. Deze activiteiten hebben niet direct geleid tot nieuwe signalen of inzichten.

Kansen, zorgen en vragen in relatie tot de coronacrisis

Participatie wordt sterk beïnvloed door de effecten van de coronacrisis. Vrijwel alle fysieke bijeenkomsten zijn niet meer mogelijk. De veelal digitale alternatieven kunnen fysieke bijeenkomsten soms vervangen. Deze digitale bijeenkomsten kennen echter ook nadelen. Zo verloopt de interactie tussen de deelnemers heel anders en hebben mensen zonder adequate digitale vaardigheden of digitale hardware geen toegang.

De bijeenkomst van de begeleidingsgroep op 3 juni stond deels in het teken van het inventariseren van de kansen, zorgen en vragen over participatie en de coronacrisis. De leden van de begeleidingsgroep hebben geconcludeerd dat de huidige crisis invloed heeft op onder andere:

- De ervaren rechtvaardigheid: de onrechtvaardigheid in andere domeinen (waarom mag je in het vliegtuig wel bij elkaar mag zitten, maar wordt (het samen) reizen in de trein afgeraden?) heeft impact op hoe rechtvaardigheid in aardgasvrije wijken wordt ervaren.
- Onzekerheid wordt groter: verschillende onzekerheden stapelen zich op. De energietransitie op zich wordt gekenmerkt door onzekerheden, er gebeurt veel en daar komt de coronacrisis met al haar eigen onzekerheden bovenop. Dat maakt de situatie nog ongrijpbaarder voor bewoners en voor professionals.
- Behoeftes veranderen: mensen vragen zich in deze tijd van crisis vaker af wat er belangrijk is. Deelnemers aan de begeleidingsgroep constateren dat de lokale schaal van buurt, straat en huis belangrijker wordt voor mensen. Er is meer contact met de directe omgeving en mensen lopen aan tegen de uitdagingen van (thuis) blijven.

De inventarisatie heeft geleid tot een publicatie over de impact van de coronacrisis op participatie in aardgasvrije wijken. Acht onderwerpen zijn daarin kort uitgewerkt.

Wijkbezoeken

Drie locaties werden bezocht. In Dordrecht werd de wijk Crabbehof bezocht en werd gesproken met de Programmamanager Aardgasvrij. Op straat werd gesproken met circa 20 mensen en een tweetal sociaal ondernemers die actief zijn in de wijk werd bezocht. In Friesland werd het dorp Baard bezocht, onderdeel van Gemeente Leeuwarden. We spraken met drie dorpsbewoners maar met name en zeer uitgebreid met de voorzitter van de energiecoöperatie van zes dorpen en mede-eigenaar van een coöperatief energiebedrijf. In de wijk Malburgen in Arnhem waren lokale sociaal-initiatiefnemers de gesprekspartners: het Kinderwijkteam dat sociale activiteiten onderneemt en de Timmerfabriek waar jongeren kunst maken. Aanwezig waren ook twee stadmakers die zich met verduurzaming bezighouden.

Het doel van de wijkbezoeken was met name te onderzoeken wat de aard en staat is van de verbinding tussen de formele wereld en de leefwereld. Ook werd gevraagd wat daaraan kan worden verbeterd. Daarnaast werd gevraagd naar de aanwezigheid en het functioneren van de sociale structuren (zie paragraaf 2.2). Uiteraard stonden alle gesprekken open voor het opdoen van nieuwe, onverwachte inzichten.

Het blijkt dat de afstand tot de formele wereld (door sommige ook de 'systeemwereld' genoemd) groot is: zowel in benadering, aanpak als toegang tot informatie. De overheid, lokale bestuurders en ambtenaren hebben een grote mate van probleemeigenaarschap op het project: zij ervaren de proeftuinen als een opdracht aan hen om Nederland aardgasvrij te maken. Dat komt terug in de aanpak. Bovendien hebben bewoners vaak een gebrekkige vertrouwen in de overheid en dat werkt beperkend; dit ondanks de vaak positieve en grote inzet van de gemeenten. Dat doet af aan de effectiviteit van de aanpak en beperkt de mogelijkheden. De overheid als bringer van een boodschap is minder effectief dan een vertrouwde buurtbewoner.

Daarbij werkt de verkokering in gemeentelijke afdelingen en beleidsvisies niet mee. Een integrale benadering, beleid en afstemming tussen verschillende afdelingen en programma's is van groot belang, met name ook om bewonersinitiatieven sneller en beter vooruit te helpen. Er is namelijk een brede en intrinsieke wens vanuit bewoners (initiatieven) om te helpen. Men voelt zich echter beperkt betrokken en uitgenodigd, terwijl bewoners dingen soms beter, sneller en met meer draagvlak dan gemeentelijke organisaties kunnen aanpakken. Dit verlicht ook de taak van de gemeenten.

Er is apart gesproken met en een kleine enquête gehouden onder 14 stadmakers. Stadmakers zijn initiatiefnemers, betrokken creatieven en sociale ondernemers die zich inzetten voor een meer gelijkwaardige, leefbare, gelukkige en mooiere buurt, gemeente of stad. Ze zetten hiervoor maatschappelijke initiatieven op of werken samen aan waardevolle projecten, vaak ingegeven door een natuurlijke drive.

De reacties bevestigen bovenstaand beeld. Er is veel goede wil maar men heeft het gevoel dat overheid dit project te veel voor zichzelf houdt, het eigenaarschap niet deelt en methodisch wat ver van de 'straat' af staat. Zo ontstaat er geen verbinding met de opdracht en mogelijkheden in buurten en wijken. Men ziet grote kracht in gezamenlijk optrekken van bewoners én overheid.

Er werden ook weer onverwachte inzichten opgedaan en suggesties genoteerd. Dit zijn enkele suggesties die we gedurende de wijkbezoeken hebben ontvangen:

- Richt een proefwoning in die vrij te bezichtigen is. Voorbeeld doet volgen en maakt dingen tastbaar. Een advies is om in een buurt één voorbeeldwoning in te richten of bezoek in al getransformeerde woningen mogelijk te maken, als onderdeel van het project.
- Benoem energie-ambassadeurs die als vrijwilliger actief worden.
- 'Early adopters' mogen beloond worden. Betrek en beloon voorlopers in de wijken.
- Laat beleids mensen uit Den Haag zelf hun huis verduurzamen, dan weten ze beter wat erbij komt kijken

Meer informatie en resultaten staan in het verslag van de wijkbezoeken (in voorbereiding, publicatie in maart 2021).

In het speelveld kwamen in 2020 vragen over hoe de wijkbezoeken precies in hun werk gaan. Daarop zijn door het OFL twee initiatieven gestart om deze 'methode' te beschrijven zodat anderen daar ook mee aan de slag kunnen gaan:

- Ter eerste is er een [wegwijzer 'omgevingswandelingen'](#) gemaakt Deze wegwijzer is geschreven voor ambtenaren en professionals die werken aan maatschappelijke thema's en die geloven dat je tot mooiere, betere en meer gedragen oplossingen komt als je je uitdagingen deelt met bewoners en anderen.
- Ten tweede is er gestart met het maken van videofilmpjes die laten zien hoe de omgevingswandelingen in de praktijk werken. Deze filmpjes worden geplaatst op de LinkedIn-pagina van het PAW.

Analyse van tweede ronde proeftuinen

In de analyse van de proeftuinen werd niet alleen naar empowerment gekeken (zie paragraaf 2.2.) maar ook naar de kwaliteit van de participatie zoals die beschreven werd in de participatie- en communicatieplannen. Die kwaliteit is beoordeeld aan de hand van acht vragen. De gemiddelde scores van deze vragen zijn te vinden in tabel 4 (volgende pagina).

Uit de analyse bleek dat de communicatie- en participatieplannen op twee onderdelen (*is er een politiek/bestuurlijk besluit genomen over het participatieproces? Krijgen stakeholders te horen op welke manier hun inbreng heeft doorgewerkt?*) te weinig informatie bevatten om een goede beoordeling te kunnen doen. Aangezien de informatie niet aanwezig was, kan niet worden geconcludeerd dat de aanvragen hier slecht of goed op hebben gescoord. Als gevolg kan er geen gemiddelde score gevormd worden voor de kwaliteit van alle communicatie- en participatieplannen. Voor de overige vragen was het oordeel voldoende tot goed.

TABEL 4 | overzicht van de gemiddelde participatiescores per vraag; NB=niet beschreven.

0	1	2	3	4
Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed	Uitstekend

Vraag	Score	NB
Worden alle relevante stakeholders tijdig betrokken?	2,9	
Is er een participatieplan?	2,5	
Zo ja, is er een bestuurlijk (politiek en ambtelijk) besluit t.a.v. het participatieproces?	NB	
Worden de wensen en belangen van alle stakeholders (inclusief beslissers) inzichtelijk gemaakt en erkend?	2,5	
Wordt de inbreng van participanten serieus meegewogen?	2,9	
Krijgen stakeholders te horen op welke manier hun inbreng is gewogen/heeft doorgewerkt?	NB	
Krijgen stakeholders voldoende toegang tot middelen om een betekenisvolle bijdrage te kunnen leveren? (kunnen)	2,6	
Worden stakeholders geholpen om deze middelen te willen inzetten? (willen)	2,3	

Netwerkanalyse

Het OFL heeft in kaart gebracht welke partijen en organisaties in Nederland werken aan participatie op het gebied van aardgasvrije wijken. Doel was om het speelveld in kaart te brengen, zodat initiatiefnemers van elkaars initiatieven afweten en daardoor de kennisdeling te stimuleren. Bovendien wil het OFL voorkomen dat nieuwe (OFL-)initiatieven het wiel opnieuw gaan uitvinden.

Een brochure over deze analyse is gereed en zal onder meer via de website van het OFL worden verspreid.

Het blijkt dat de meeste initiatieven zijn gericht op de oriëntatie- en planfase. Dit is te verklaren doordat veel wijkprocessen zich in deze fases bevinden. Het is aannemelijk dat de participatie in latere fases (uitvoering en gebruik) vraagt om voorbereiding in het voortraject. Op huishoudelijk niveau zijn er weinig initiatieven gevonden. Dit is opvallend, omdat de transitie naar aardgasvrij vraagt om een verandering achter de voordeur. Met informatie op huishoudelijk niveau kan het onderling begrip tussen gemeente en huishoudens vergroot worden, waardoor de transitie naar aardgasvrij versneld kan worden.

Er zijn weinig partijen en initiatieven gevonden die zich op regionale schaal bezighouden met participatie en aardgasvrije wijken. Dit terwijl het regionale niveau zich goed leent voor bijvoorbeeld het delen van *best practices*. Binnen de Regionale Energie Strategieën (RES) wordt aandacht besteed aan het delen van best practices, maar deze initiatieven moeten nog verder uitkristalliseren voordat geconcludeerd kan worden dat er genoeg regionale initiatieven rondom participatie en aardgasvrij zijn.

Verdere toetsing van deze analyse bij het speelveld is noodzakelijk om onder andere te kunnen bepalen (of we voldoende weten) wat het voor individuen betekent om van het aardgas af te gaan. Bovendien is het van belang voor het OFL of, en zo ja hoe, de inbreng van bewoners op een regionaal niveau wordt meegewogen op weg naar aardgasvrije wijken.

4.3. Tussenstand resultaten

Er waren geen specifieke producten voorzien door het OFL. Naar aanleiding van feedback van vele stakeholders zijn de volgende producten voorzien of reeds gereed, als het gaat om het opdoen en uitwerken van nieuwe inzichten.

TABEL 5 | Tussenstand resultaten signaleren en uitwerken van nieuwe inzichten

#	Resultaten-producten	Status
1	Publicatie over de impact van de coronacrisis op participatie in aardgasvrije wijken	Gereed en gepubliceerd op de OFL website: > Link
2	Verslag van Wijkbezoeken najaar 2020	Eindconcept gereed, publicatie volgt in maart 2021.
3	Wegwijzer omgevingswandelingen	Gereed en gepubliceerd op de OFL website: > Link
4	Analyse aanvragen tweede ronde proeftuinen	Eindconcept gereed, publicatie volgt in maart 2021.
5	Netwerkanalyse	Gereed, publicatie volgt in maart 2021.

4.4. Doorwerking in PAW

Het PAW heeft zichzelf een aantal leervragen gesteld. Op basis van eerder in dit hoofdstuk beschreven activiteiten en resultaten, kan het OFL de volgende uitspraken doen over enkele van deze leervragen:

Helpt samenwerking met andere contactpersonen (zowel professionals van gemeenten en andere organisaties als niet-professionals) die direct in contact staan met bewoners om de impact van de persoonlijke aanpak ten behoeve van aardgasvrij te vergroten?

Uit de wijkbezoeken en de contacten met stadmakers blijkt dat deze contactpersonen vaak zeer gemotiveerd zijn. Bovendien beschikken ze over goede (digitale) netwerken die tot in de 'haarvaten' van de wijk reiken. Ook komen deze mensen geloofwaardiger over op bewoners dan mensen afkomstig van de formele wereld.

Ondersteuning van deze personen moet echter versterkt worden. Het blijkt dat deze (semi) professionals bij het delen van de gedachten achter het aardgasvrij maken van bestaande woningen tegen een aantal zaken aanlopen:

- Ten eerste het gebrek aan herkenning en erkenning van het werk dat deze maatschappelijke laag doet. De overheidspartijen zouden, zich realiserend hoeveel vermogen er is in de samenleving, de hulp kunnen inroepen van en en zich kunnen verbinden met de maatschappelijke middenlaag, de georganiseerde leefwereld. Dit kan door twee eenvoudige vragen te stellen: hoe kunnen jullie ons helpen, hoe kunnen wij jullie helpen?
- Ten tweede: deze mensen hebben een integrale blik en werken daar ook mee. Huurschulden, geluidsoverlast, achterstallig onderhoud, eenzaamheid, een gebrekkige groenvoorziening worden als vanzelfsprekend verbonden met het duurzamer maken van de woning. Deze en andere onderwerpen zijn bij gemeenten vaak verdeeld over verschillende afdelingen en wethouders. Dit maakt de communicatie en het maken van (budgettaire) afspraken met de gemeente (zeer) lastig.

Welke initiatieven tot digitalisering van participatieprocessen lopen er en in welke mate zijn deze effectief en efficiënt?

Het OFL wil bij deze leervraag opmerken dat vanwege de maatregelen tegen corona participatieprocessen nu deels digitaal worden ingericht. Dat levert zowel kansen als zorgen op. Uit de praktijk blijkt dat er nieuwe doelgroepen worden bereikt, bijvoorbeeld jongeren, maar ook juist ouderen die slecht ter been zijn. Enkele deelnemers aan de OFL-begeleidingsgroep krijgen de indruk dat de groep deelnemers ook meer divers wordt. Maar digitaal werken sluit ook mensen uit, bijvoorbeeld mensen die minder digitaal vaardig zijn, of die zich minder snel uitspreken via digitale media. Elk medium heeft zijn eigen in- en uitsluiting, of dat nou een fysieke bijeenkomst in het wijkcentrum is, een online inloopbijeenkomst via Teams, een inspraakavond op het gemeentehuis of een break-out in Zoom betreft.

Het advies is om vooraf goed na te denken over wie je wilt bereiken, en welke (digitale) vorm daar goed bij past.

5. Betrekken van het speelveld

5.1. Aanleiding en huidige stand van zaken

Sinds de start in 2019 heeft het OFL een begeleidingsgroep samengesteld. Zij begeleiden het gezamenlijk actie-onderzoek. De begeleidingsgroep is gestart vanuit de leefwereld om zo vanuit het perspectief van bewoners te kunnen reflecteren (dit een leidend principe). De groep is geleidelijk uitgebreid om nieuwe perspectieven toe te voegen. Zo wordt het vertrekpunt vanuit bewoners behouden en is er aandacht voor een diversiteit aan perspectieven. Daarbij is extra aandacht voor geluiden die in bestaande structuren (nog) niet vertegenwoordigd zijn.

Deelnemers aan de begeleidingsgroep zijn ervaren, betrokken experts. Zij zijn deelnemer als persoon en niet namens een achterban of organisatie. Wel brengen zij hun eigen perspectief in. De bijeenkomsten die 4 keer per jaar gehouden worden kenmerken zich door open, verkennende gesprekken. De begeleidingsgroep agendaert nieuwe onderwerpen en scherpt de inzichten uit het onderzoek aan. Deze rol is tot nu toe niet formeel vastgelegd.

Naast de begeleidingsgroep betreft het OFL het speelveld in bilaterale gesprekken. Het gaat daarbij om gesprekken met ervaringsdeskundigen uit de leef- en systeemwereld. Dit zijn professionals die werken in het participatieveld, wetenschappers die het onderwerp bestuderen en leden van de begeleidingsgroep. Deze gesprekken zijn informeel en verkennend, waarbij nieuwe onderwerpen aangedragen worden en bestaande inzichten en uitkomsten aangescherpt.

Het OFL gaat direct in gesprek met bewoners tijdens wijkbezoeken. Deze wijkbezoeken helpen om aan te sluiten bij de belevingswereld van bewoners en zo op een directe manier te leren wat er speelt onder mensen.

Het OFL betreft het speelveld om:

- Nieuwe inzichten op te doen;
- Kennis en inzichten te delen en te verspreiden;
- Signalen, adviezen en onderzoeksresultaten te toetsen. Het goed betrekken van het speelveld is daarmee een onderbouwing en legitimering van de adviezen en signalen van het OFL. Hiervoor bewaakt het OFL een zorgvuldig proces.

5.2. Uitgevoerde activiteiten en resultaten

Vanaf april tot en met december 2020 zijn verschillende activiteiten uitgevoerd die geleid hebben tot nieuwe inzichten en resultaten:

- Het bezoeken van wijken;
- Analyse van tweede ronde proeftuinen;
- Netwerkanalyse;
- Bijeenkomsten begeleidingsgroep;
- Kennisdeling.

De eerste drie activiteiten zijn in paragraaf 4.2 besproken. In deze paragraaf worden de bijeenkomst van de begeleidingsgroep en het delen van kennis beschreven.

Bijeenkomsten begeleidingsgroep.

Er zijn enkele personele wisselingen in samenstelling van de begeleidingsgroep geweest maar de groep vertegenwoordigt steeds meer de volle breedte van het speelveld: vertegenwoordigers van bedrijven, energiecoöperaties, gemeenten, burgerinitiatieven, kennisorganisaties,

ministeries, ontwerp bureaus, netbeheerders, vastgoedbedrijven, stadmakers en woningcorporaties maken deel uit van de groep.

Hoewel er vanwege de coronacrisis twee keer online vergaderd moest worden, zijn er in 2020 vier succesvolle bijeenkomsten geweest. De eerste twee bijeenkomsten zijn in het vorige jaarrapport beschreven. Hieronder wordt kort ingegaan op de resultaten van de bijeenkomsten die gehouden werden op 17 september en 15 december.

Op 17 september heeft het OFL een update gegeven van de stand van zaken rond alle producten (brief naar Ministerie BZK, jaarrapportage en plan van aanpak). Daarnaast stond de bijeenkomst in het teken van het delen van kennis en het samen impact maken. Het door het OFL geïnitieerde onderzoek naar ervaringen van bewoners met het aardgasvrij maken (zie paragraaf 2.2) kwam aan bod. Daarnaast werd gediscussieerd over wat bewonersinitiatieven in de energietransitie succesvol maakt en wat de groep zou willen en kunnen bijdragen in 2021.

Op 15 december werd de participatiescan besproken evenals de resultaten van de onderzoeken naar sociale structuren.

Van beide bijeenkomsten is een verslag gepubliceerd op de [website van het OFL](#).

Naast de bijeenkomsten hebben leden van de begeleidingsgroep ook meegewerkt aan en commentaar geleverd op (concept)stukken van het OFL. Zo hebben enkele leden meegewerkt aan het verduidelijken van de begrippen formele wereld, leefwereld en ontmoetingsruimte. Deze begrippen worden veel door het OFL gebruikt.

Tenslotte is in de chat-app *Signal* een groep gestart die voornamelijk bestaat uit leden van de begeleidingsgroep. Daarin wordt kennis en ervaringen aan elkaar doorgegeven.

Kennisdeling

Behalve de bovengenoemde en direct aan de begeleidingsgroep verbonden kennisdeling, is het OFL gestart met andere wijzen van kennisdeling dan het publiceren van documenten, brochures en rapporten:

- Ten eerste is begonnen met een serie *podcasts* over *empowerment*. Hierin bespreken Igno Notermans, onderzoeker bij het Dutch Research Institute for Transition Studies (DRIFT), en Hanke Nijman, secretaris bij het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (OFL), samen met experts het begrip empowerment.
- Ten tweede is begonnen met een serie interviews. Het eerste interview was met OFL-voorzitter Marleen Stikker, over leren over participatie bij het aardgasvrij maken van woningen. Een tweede interview is gehouden met Jaap Warmenhoven (social designers achter Mens en Energie, een collectief dat een nieuw perspectief ontwerpt op de energietransitie). Het onderwerp was: Doen de blijvers mee aan de energietransitie?

Artikelen die verslag doen van deze interviews zijn reeds gepubliceerd op de OFL-website. Zowel aan artikelen van reeds gehouden interviews als aan nieuwe interviews wordt op het ogenblik gewerkt.

5.3. Tussenstand resultaten

Wat betreft de beoogde resultaten is de stand van zaken:

TABEL 6 | Tussenstand resultaten betrekken speelveld

#	Resultaten-producten	Status
1	Vastleggen van nieuwe onderwerpen/thema's.	Deze zijn genoemd in de brief van de OFL-voorzitter aan de minister van BZK.
2	Bijeenkomsten begeleidingsgroep worden vastgelegd in verslagen.	In 2020 zijn vier bijeenkomsten gehouden, waarvan er twee vallen in de rapportage periode april-december 2020. Verslagen zijn gereed en gepubliceerd op de OFL-website.
3	Inzichten worden teruggekoppeld in rapportages/signalen.	In september is een brief met signalen verstuurd van de OFL-voorzitter van aan de minister van BZK. Deze signalen zijn nader toegelicht in de bijbehorende rapportage.
4	Toetsing en aanscherping van resultaten OFL.	Heeft plaatsgevonden tijdens de bijeenkomsten van de begeleidingsgroep en andere overleggen tussen het OFL en het speelveld.

5.4. Doorwerking in PAW

De kennis, ervaringen en zienswijzen van het speelveld werken door in het PAW. Zo leveren de leden van de begeleidingsgroep commentaar op of werken zij mee aan de OFL-producten. Er is echter geen directe relatie tussen het speelveld en de leervragen van het PAW op het gebied van participatie.

6. Samenwerking tussen OFL en PAW

6.1. Achtergrond en huidige stand van zaken

Jaarlijks evalueren het OFL en het PAW hun samenwerking op het gebied van participatie in aardgasvrije wijken. Tijdens de evaluatie in mei 2020 zijn de volgende belangrijkste verbeterpunten benoemd:

- Betere inhoudelijke verbinding tussen het PAW en OFL door plannen en activiteiten vanuit het PAW sneller te delen met het OFL, en hier vanuit het OFL op aan te sluiten;
- De bruikbaarheid, validatie en helderheid van OFL-producten vergroten;
- Scherpere afspraken over onderlinge samenwerking tussen het PAW en het OFL.

De vorige en deze rapportage hebben mede tot doel om aan het tweede bovengenoemde verbeterpunt tegemoet te komen. Daarnaast is de samenwerking tussen het OFL en het PAW structureler van aard geworden door één keer per twee weken vaste overlegmomenten te plannen. Bij die overlegmomenten is de VNG sinds eind 2020 ook aanwezig. Dit om de band met het Kennis- en leerprogramma (KLP) van het PAW te versterken.

6.2. Tussenstand resultaten

Wat betreft de beoogde resultaten is de stand van zaken:

TABEL 7 | Tussenstand resultaten samenwerking OFL-PAW

#	Resultaten-producten	Status
1	Jaarrapportage met inhoudelijke signalen, verantwoording en verslag van het proces.	Jaarrapportage 2019-maart 2020 volgens afspraak in september 2020 opgeleverd. Een conceptversie van deze rapportage over de april-december 2020 werd volgens planning opgeleverd in februari 2020.
2	Brief aan het PAW/de minister van BZK gericht op inhoudelijk advies en signalering. Hierin worden inzichten en conclusies met het PAW gedeeld, waar mogelijk gecombineerd met een advies of handelingsperspectief. De OFL-voorzitter verstuurt deze brief vanuit haar onafhankelijke rol. Voorafgaand hieraan wordt het PAW geïnformeerd over inhoud en planning.	In september 2020 is een brief met signalen verstuurd van de OFL-voorzitter aan de minister van BZK. Overleg tussen het OFL en het ministerie van BZK is gaande (april 2021) over een nieuwe brief met signalen.
3	Jaarplanning en begroting: gericht op de plannen voor aankomend jaar en bijbehorend budget. Het plan van aanpak 2021 zal voortbouwen op de inhoudelijke sporen uit het jaarplan 2020.	Het plan van aanpak 2020 met de bijbehorende begroting is iets vertraagd. Oplevering vindt vermoedelijk plaats maart 2021.